

Sue Prideaux

SUNT DINAMITĂ!

Viața lui Nietzsche

Traducere de Bogdan-Alexandru Stănescu

Cuprins

<i>Lista ilustrațiilor</i>	7
<i>Nota traducătorului</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	13
1. O serată muzicală	15
2. Atena noastră, a germanilor	33
3. Cum devii ceea ce ești	46
4. Naxos	63
5. Nașterea tragediei	85
6. Bordeiul otrăvit	105
7. Cutremur de idei	116
8. Ultimul discipol și primul discipol	129
9. Spirite libere și nu chiar atât de libere	140
10. Omenesc, prea omenesc	151
11. Călătorul și umbra sa	160
12. Filosofie și eros	173
13. Ucenicul filosofului	183
14. Tatăl meu, Wagner, a murit. Fiul meu, Zarathustra, s-a născut ...	196
15. Numai acolo unde sunt morminte sunt și învieri	206
16. M-a atacat!	219
17. Declamând în abis	229
18. Lamaland	241
19. Sunt dinamită!	249
20. Amurg la Torino	262
21. Minotaurul din peșteră	281
22. Locatarul gol al unor camere mobilate	293
<i>Aforisme</i>	321
<i>Cronologie</i>	335
<i>Note</i>	339
<i>Bibliografie selectivă</i>	357
<i>Index</i>	361

Elisabeth era o fată inteligentă. Franziska o critica pentru că era prea deșteaptă, asemenea fratelui ei. Sexul lui Elisabeth, educația primită și mama pe care a avut-o au alcătuit tragedia vieții sale.

Dacă ar fi fost băiat, lucrurile ar fi stat cu totul altfel, dar *Gymnasien* pentru fete au apărut abia pe la sfârșitul secolului. În timp ce anii de școală ai lui Nietzsche la Pforta au însemnat rătăcirii prin lumea ideilor în căutarea riguroasă a adevărului și a sinelui, pensionul lui Fräulein Paraski din Naumburg se preocupase să-i inducă lui Elisabeth exact contrariul. Era treaba lui Fräulein Paraski să anuleze individualitatea unei fete și s-o înzestreze cu o identitate sintetică, s-o forțeze să se încadreze în tiparul glazurat al fecioarei numai bună de măritat, o *tabula rasa* gata să preia forma soțului oarecare ce avea să-i guverneze viitorul. Un dicționar al vremii ne oferă definiția cuvântului *Frau* („femeie”): „Femeia îi este complementară bărbatului; unirea celor doi este exemplul definitiv al divinității omului. El este ulmul, ea este vița; el se avântă în sus, plin de putere și de măduvă; ea este delicată, plăcut mirositoare, cu o strălucire interioară, ușor maleabilă...”⁷⁴.

O fecioară deșteaptă din Naumburg trebuia să se prefacă a fi o tâmpițică superficială dacă voia să ademenească un soț. Nu era frumos ca o fată să fie prea deșteaptă. Elisabeth a purtat o mască toată viața. De fapt, convenția îi venea mână. Fratele ei cel inteligent i-a oferit numeroase ocazii de a se autoeduca, dar nu a profitat niciodată de ele. Era prea mare bătaie de cap, prea deranjant. Chiar și după ce trecuse de 70 de ani era descrisă ca „o fetișcană în adâncul sufletului ei, care se entuziasma în legătură cu tot soiul de persoane ca o puștoaică de 17 ani”. Se spunea că Elisabeth s-a încăpățânat cu îndârjire toată viața să nu răspundă provocărilor intelectuale, că era o snoabă căreia cel mai mult îi plăcea să facă parte din anturajul aristocraților și că, pe scurt, era „întruchiparea a exact ceea ce combătea fratele ei”⁷⁵.

Bunica lor, Erdmutha, nu-i atribuisese mamei lor, Franziska, nici un rol de adult, nici o responsabilitate, nimic ce să fie sau să devină, ci doar respectarea obiceiului pietist de a se considera un copil neajutorat în domeniul liberului-arbitru. Tot ce se întâmpla, bun sau rău, era din voia lui Dumnezeu. Imediat după Dumnezeu venea sexul masculin. Toate cele trei generații de femei din familia Nietzsche aveau o voință extraordinară și erau voluntare, însă toate și-au păstrat o conștiință supercurată că sunt „copii buni” în cadrul Bisericii și al patriarhatului.

Nietzsche știa că Lama lui era o femeie inteligentă și o trata ca atare. Din acest punct de vedere, era neobișnuit pentru epoca lui. S-a îndrăgostit doar de femei deștepte – începând cu Cosima. Disprețuia femeile ignorante și bigote.

Nietzsche o tratase întotdeauna pe Elisabeth ca pe o individualitate rațională și încercase să-i încurajeze independența în gândire. A încercat s-o facă să scrie o proză mai limpede; „Numai de-ar învăța să scrie mai bine! Și, când povestește ceva, ar trebui să renunțe la toate acele *ah-uri* și *oh-uri*”⁶. I-a alcătuit liste de lecturi. A încurajat-o să-și antreneze mintea. I-a recomandat (fără rezultat) să învețe limbi străine. A vrut ca ea să participe la cursuri la universitate în calitate de *Hölerin*, auditoare, singurul mod în care o femeie putea avea acces într-un amfiteatru.

Franziska se opunea implacabil unei asemenea evoluții. Pentru ca Elisabeth să devină un element de decor domestic, trebuia să se îndepărteze de orice tip de gândire sau activitate independentă. Trebuia să țină casa mamei sale în Naumburg, să participe la ceaiuri, să predea la școala de duminică și să împungă cu acul la Școala de cârpit pentru copiii săracilor.

Dacă i s-ar fi acordat șansa unei educații ca lumea, Elisabeth probabil că ar fi respins-o. Toată viața s-a delectat cu ideea ei despre feminitate, îmbrățișând activ rolul de femeie neajutorată, ignorantă și înțelegând că asta o putea scuti de asumarea responsabilității pentru propriile acțiuni și convingeri. Pe când era doar o școlăriță, Nietzsche îi scrisese de la Pforta, mărturisindu-i îndoielile sale de natură religioasă și îndemnând-o să-și analizeze propriile idei, dar ea se ferise să abordeze direct problema: „Dat fiind că nu-mi pot uita natura de Lamă, sunt complet confuză și prefer să nu mă gândesc, pentru că oricum aş spune numai prostii”⁷. Era o temă pe care avea s-o repete, cu variațiuni, de fiecare dată când i se cerea mai mult decât era dispusă să ofere: se retrăgea în feminitate, cu toată banalitatea și stângăcia ei infantilă și susținând adesea că este „doar o diletantă”. Elisabeth nu a vrut niciodată să fie luată drept vreuna dintre acele „Femei Noi”, feministe pe care le descria cu dispreț ca „luptând pentru educația gimnazială, pantaloni și dreptul de turmă electorală”⁸.

Apartamentul din Spalentorweg unde s-au mutat Nietzsche și Elisabeth în 1875 a fost descris de studentul Ludwig von Scheffler. Acesta venise la Basel pentru a studia cu Jacob Burckhardt, dar s-a transferat curând la Nietzsche, care „il captiva și îl uimea” cu cursurile lui și cu „psihicul său misterios”. După cum le descrie von Scheffler, stilurile celor doi profesori nu ar fi putut fi mai diferite.

În biroul lui Burckhardt de deasupra brutăriei, cărțile ocupau toată podeaua de o parte și de alta a canapelei desfundate pe care ședea profesorul. Dacă vizitatorul nu dorea să stea în picioare tot timpul, era obligat să-și construiască un turnuleț din cărți și să se așeze pe el.

Apartamentul lui Nietzsche te întâmpina cu fotolii delicios de moi, protejate cu delicatețe de huse brodate. Ornamente și vase de

flori stăteau în echilibru pe măsute înfricoșător de fragile. Prin ferestre pătrundea o lumină trandafirie, filtrată de perdele colorate. Acuarele neclare alunecau pe pereții vopsiți în culori deschise. Totul îi dădea lui von Scheffler senzația că se află în casa unei prietene încântătoare, nu a unui profesor⁹.

Diferențele dintre cei doi profesori erau la fel de radicale și în amfiteatru. Burckhardt avea obiceiul de a exploda la mijlocul frazei ca un mecanism incendiar detonat de focul gândirii. I se spunea Stoicul care Râde. În mod evident nu se preocupa deloc de înfățișarea lui: păr tuns scurt, costume demodate și cămăși necălcate.

Nietzsche intra în amfiteatru cu umilință, deranjând atât de puțin, încât putea trece de-a dreptul inobservabil. Avea un stil molcom. Își purta părul și mustața îngrijit pieptănate, ținuta îi erau pusă la punct. Era evident că acordă atenție modei, optând pe vremea aceea pentru pantaloni în nuanțe șterse, un sacou scurt și cravată de culoare deschisă.

Dar, în ciuda convenționalismului său exterior, Nietzsche a fost cel care l-a înflăcărat pe von Scheffler. Când l-a ascultat pe Nietzsche reinterpretându-l pe Platon, n-a mai crezut în fabula „însoritei, voioasei Grecii”. A știut că ascultă o interpretare adevărată și asta l-a făcut să dorească să afle mai mult.

Pe fondul admirației generale a Germaniei pentru elenism, lecția dură a lui Nietzsche despre brutalitatea anticilor avusese un efect răvășitor asupra majorității studenților săi. Deși îl captivase pe von Scheffler, golise amfiteatrul. În vara anului 1874, cursul lui Nietzsche despre piesa lui Eschil *Choephoroi* (*Hoeforele*) a atras doar patru studenți, și nici aceștia nu erau prea răsăriți. Nietzsche i-a numit „handicapații universității”. Unul dintre ei era tapițer și studia greaca veche doar de un an.

Seminarul său despre Sapho a fost anulat din cauza lipsei de participanți, la fel și cursul său de retorică. Asta i-a lăsat destul timp ca să scrie cea de-a treia *Considerație inactuală*, „Schopenhauer educator”, un eseu în opt părți publicat în 1874. Celebru pentru titlul său înșelător, eseuul nu prea se ocupă de filosofia lui Schopenhauer, axându-se în schimb pe exemplul moral al filosofului care atrage în mod voluntar asupra sa suferința indusă de căutarea adevărului.

Educatorul trebuie să-și ajute studentul să-și descopere propriul caracter. Întregul țel al vieții este să nu fii o imitație. Cu toate acestea, există trei tipuri de oameni pe care trebuie să le ia în considerare studentul care se află în căutarea transfigurării spiritului său. „Omul lui Rousseau” este acela care conține cel mai mare foc. Asemenea lui Typhon, șarpele monstruos care trăiește sub Etna, omul lui Rousseau produce cu certitudine cel mai puternic impact popular revoluționar, cum ar fi Revoluția Franceză. Apoi mai este „omul goethean”. Exemplul său este destinat celor puțini. Este contemplativ în stil mare și este

greșit înțeles de mulțime. Și, în fine, „omul schopenhauerian”: omul dedicat adevărului, care investește orice activitate a sa cu un sens metafizic¹⁰.

Nietzsche scrie de asemenea apreciativ despre Schopenhauer, considerându-l un mare stilist care și-a exprimat gândirea cu o voce aparte, utilizând un stil limpede. În privința capacității de a exprima adevărul cu eleganță, doar pe Montaigne îl așază mai presus de Schopenhauer. Acesta era în mod evident un exemplu pe care Nietzsche și l-a însușit, întrucât *Considerația* dedicată lui Schopenhauer este remarcabilă prin schimbările pe care le-a operat asupra propriului stil. Scrierile sale precedente fuseseră pe bună dreptate criticate de Wagner, Cosima și Rohde pentru stilul lor rigid, didacticist, pentru lipsa de limpezime și pentru indiferența plină de aroganță față de argumentația consecventă. Acum însă, în acest volum, stilul său a căpătat atât eleganța lui Schopenhauer, cât și umanitatea lui Montaigne.

Dacă până acum sfatul lui pentru cei aflați în căutarea adevărului se încheia întotdeauna cu enunțul aforistic și mai curând zădărnice al oracolului din Delphi, că adevărul și autenticitatea pot fi obținute doar devenind ceva numit în mod vag și neclar drept sine, acum părăsea Grecia și îndrăznește să se bazeze pe gândirea și experiența lui pentru a oferi un ghid practic: „Sufletul tânăr să privească îndărăt la viață întrebându-l: ce ai iubit tu cu adevărat până acum, ce ți-a atras sufletul, ce-a pus stăpânire pe el și ce l-a făcut, totodată, fericit? Aranjează-ți în fața ochilor șirul acestor obiecte venerate și poate-ți vor da, prin natura și succesiunea lor, o lege, legea fundamentală a sinelui”¹¹.

Textul „Schopenhauer educator” este totodată mai relaxat, plin de jocuri de cuvinte, încântător și seduce prin utilizarea a numeroase aforisme elegante, cum ar fi:

„Trebuie să te porți cu existența ta cam impertinent și amenințător: mai cu seamă că întotdeauna, atât în cazul cel mai rău, cât și în cel mai bun, o vei pierde”¹².

„Toată condiția umană este concepută ca, printr-o continuă împrăștiere a gândurilor, viața să nu fie *simțită*”¹³.

„Artistul și, pe de altă parte, cunoscătorii și iubitorii artei sale se comportă unii față de alții ca un tun grosolan și o dronă de vrăbii”¹⁴.

„Statului nu i-a păsat niciodată de adevăr, ci întotdeauna doar de adevărul folositor lui”¹⁵.

„Statul vrea ca oamenii să practice aceeași idolatrie față de el pe care au practicat-o față de Biserică”¹⁶.

„Apele religiei scad și lasă în urmă smârcuri sau heleșteie; națiunile se dezbină iar în chipul cel mai dușmănos și mor să se sfâșie. Științele, întrecând orice măsură și mâinate de spiritul celui mai orb *laissez-faire*, fac țândări și dizolvă orice lucru crezut de neclintit;

clasele și statele civilizate sunt antrenate de o economie financiară impozant disprețuitoare”¹⁷ – o idee înrudită cu cea din însemnările pe care, scriind despre Schopenhauer, le făcea simultan și despre Wagner, observând cum tancul mașinăriei de publicitate care era Bayreuthul înainta neoprit pe șenilele sale din aur.

Găsind că ambele subiecte sunt prea dificile, a hotărât să-și petreacă o mică vacanță în satul Chur, unde s-a întâlnit cu un grup de cunoștințe, printre care și o fată drăguță din Basel, pe nume Berta Rohr. Nietzsche i-a scris lui Elisabeth că „aproape s-a hotărât” să-i ceară mâna. Nu-i clar dacă această „apropiată cerere în căsătorie” era menită să-i facă plăcere lui Wagner, însă problema căsătoriei îl consuma foarte mult. Cei doi prieteni ai săi din copilărie, Wilhelm Pinder și Gustav Krug, se logodiseră recent, iar Nietzsche, rămas ultimul, meditase la avantajele căsniciei. Se opunea potențialei întreruperi a muncii, dar nu avea deplină încredere în hotărârea lui.

Wagner a continuat să insiste ca Nietzsche să-l viziteze în timpul verii. În cele din urmă, pe 5 august, Nietzsche a ajuns la Bayreuth. Însă imediat ce a sosit s-a simțit rău și a căzut la pat în camera lui de hotel. Wagner însuși era suprasolicitat și surmenat, dar a venit personal să-l transporte pe Nietzsche la Wahnfried, vila recent construită în proximitatea operei, ce era destinată familiei. Odată instalat acolo, Nietzsche s-a simțit imediat mai bine.

Inițial, Wagner numise casa Ärgersheim („Casa Enervării”), din cauza iritărilor pe care i le cauzase proiectul construcției, dar era un nume prea posac pentru a fi lăsat posterității. Într-o seară, când stătea în balcon sub luna argintie, cu brațul în jurul taliei Cosimei, privind amândoi înspre spațiosul cavou boltit din grădină unde plănuiseră să-și petreacă eternitatea împreună, alături de cei doi câini de companie (Russ avea să fie primul înmormântat acolo, precedându-și stăpânul), a rebotezat casa Wahnfried („Eliberat de Iluzii”).

De o parte și de cealaltă a masivului portal de la Wahnfried se puteau citi inscripțiile *Sei dieses Haus von mir benannt* („Fie ca această casă să fie botezată de mine”) și *Hier wo mein Wahn Frieden fand* („Aici, unde fanteziile mele nebunești și-au găsit liniștea”). Însă pacea și eliberarea de iluzii nu erau nici pe departe ceea ce a găsit Nietzsche acolo.

Ca stil și aspect, Wahnfried nu ar fi putut contrasta mai mult cu izolarea romantică și intimitatea de la Tribschen. Wagner/Wotan își construise a sa Wahnfried/Walhalla la o scară zeiască. Dreptunghiulară și impozantă, aducea mai curând cu o primărie decât cu o casă. Fațada sumbră, îmbrăcată cu mari și impunătoare blocuri de piatră, era aproape lipsită de ornamentații. Toată atenția era atrasă spre un balcon semicircular de proporții papale, unde Wagner putea să-și facă apariția în ocazii solemne, cum ar fi fost premierele sau ziua

lui de naștere, sau să iasă pur și simplu pentru a face vesel cu mâna fanfarelor care treceau pe dedesubt, interpretând fragmente din operele sale.

„Celui care oferă plăcere la mii de oameni i se îngăduie un dram de plăcere”, spusese el – și, în ciuda rădăcinilor sale revoluționare, își construise un palat în tradiția arhitecturală intimidantă a regalității.

Vizitatorul intra printr-o ușă frontală plasată central și ornată cu un blazon inventat pictat pe sticlă și cu o pictură alegorică ce reprezenta Opera de Artă a Viitorului pentru care pozase Siegfried Wagner, care avea 5 ani. Spațiosul hol de la intrare se extindea la toate etajele casei până sus, la lucarnă. Pereții de un roșu pompeian ofereau un fundal plin de viață panteonului de busturi din marmură și de statui ale zeilor casei, atât de natură umană, cât și mitică: Siegfried, Tannhäuser, Tristan, Lohengrin, Liszt și regele Ludovic. Bustul lui Wagner și cel al Cosimei erau înălțate pe socluri suficient de înalte încât să privească de sus pe oricine.

În acel hol, destul de mare încât să găzduiască audiții și repetiții, Nietzsche a recunoscut pianul Bechstein modificat, un cadou din partea regelui Ludovic. La Tribschen, ocupa cea mai mare parte din micul birou verde care constituia centrul cerebral al casei. Aici, părea pitic în comparație cu marea orgă primită cadou din Statele Unite ale Americii. După ce traversai holul, niște uși înalte dădeau într-o încăpere și mai mare, de o sută de metri pătrați. Era biblioteca și camera de pictură a familiei. Fusesse decorată de sculptorul Lorenz Gedon, din München, unul dintre decoratorii preferați ai regelui Ludovic, specialist în contopirea la scară mare a neomedievalului cu neobarocul. Rafturi masiv sculptate ajungeau până la două treimi din înălțimea pereților, spre tavanul adânc casetat de care atârna un candelabru monstruos. În jurul marginii tavanului se desfășura o friză în culori tipătoare înfățișând blazoanele tuturor orașelor ce găzduiau Societăți Wagner. Fâșia lată, întinsă dintre partea de sus a bibliotecii și blazoanele multicolore era acoperită cu un tapet cu model floral frenetic întrerupt din loc în loc de portrete ale membrilor familiei și ale altor notabilități. Celălalt capăt al încăperii, în partea opusă ușilor pe care se intra, se prelungea într-o rotundă semicirculară cu un singur nivel, al cărei acoperiș era podeaua mult îndrăgitului balcon. Ferestre până-n podea, o orgie de draperii din saten și catifea arcuite în jurul altui mare pian, cadou de la Steinway and Sons, din New York. Când se așeza la pian să cânte familiei, seara, Wagner nu privea spre sublimele înălțimi ale munților Rigi și Pilatus, cum făcea la Tribschen. Aici, ochii lui aveau în față o altă priveliște, panorama unei grădini verzi ce ducea înspre sublimul făcut de mâna omului, cel al propriului său mormânt.

În prima seară a lui Nietzsche la Wahnfried, Wagner s-a așezat la pian pentru a-și delecta musafirii cu muzica fecioarelor Rinului